

कवि इन्द्रजीत केसर दी रचना-सूखम् क्यारी - इकं जाखना

□ डॉ० सत्यपाल श्रीवत्स

डोगरी काव्य साहित्य दी फुलबाड़ी च कवि इन्द्रजीत केसर हुंदा नमां कवता संग्रहै - 'सूखम् क्यारी' इक नमें गुलदस्ते आह्ला लेखा आई जुड़ेआ ऐ, जिसदा अस दिलै दियें गैहराइयै कनै सुआगत करने आं।

इस कवता संग्रहै च 65 कवतां ते 5 गीत न। इयां कुल मलाइयै एहै 70 रचनें दा संग्रहै ऐ। कवि ने उआं तै मतियें कवतें आस्तै ओह बिशे चुने दे न जिंदा साढ़े बाहरी जीवन कनै गै नेई बल्के मानसक वृत्तियें कनै बी सि'दा सरबन्ध ऐ, पर किश नेह बिशें गी बी अपनियें कवतें दा माध्यम बनाए दा ऐ जेहड़े दैनक जीवन कनै बा-बस्ता होदे होई बी साढ़ी उपेक्षा दे म्हेशां शकार रौंहदे न। अपने परिवेश च रोजमरा घटने आहलियें घटनें कोला अनुभूति प्राप्त करियै उ'स्सी अपने संवेदनशील मानसक धरातल उपर तुआरियै, पचाइयै ते भोगियै कवता रूप च सैहज ढंग कनै प्रगत ते उजागर करना इक सराहने जोग कवि-कर्म ऐ। इस्सै आस्तै काव्य शास्त्र च इयै नेह कवि गी 'मनीषी' ते 'स्वयम्भू' आखेदा ऐ।

कवि इन्द्र जीत केसर दियें कवतें दे बिशे मुक्ख रूप कनै मनोविज्ञानक, समाजक ते परिवारक जीवन, रीति-रवाज प्रेम ते रोमांस किश ध्यार, प्राकृतक दृश्य, वर्तमान समाज च होने आहलियां हेरा-फेरियां ते चाल-चलतरें दा लेखा जोखा इतिवृत्तात्मक ते प्रतीकात्मक दाँनी चाल्ली दा होऐ दा ऐ।

कवि अपनी 'आस' कवता च आखदा ऐ जे अपने जीवन च असैं कदैं बी नराशाबादी नेर्ई होना लोड़चदा ऐ भाएं नराशारूपी खूंढी आरी साढ़े उपर अपने किन्ने बी बार चलाऽ। इस लेई असैं म्हेशां 'आस' दा गै लड़ पकड़ना चाहीदा ऐ तां गै अस अपने जीवन गी सफल बनाई सकने आं :-

पली नराशा पलदी गै जानी,
आरी एह खूंढी चलदी गै जानी।
कुसै ना कुसै हीले नै टालो।
मनै च कदैं नराशा नीं पालो।' पृ० 15

ਕਵਿ 'ਲੋਡ' ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਕਵਤਾ ਚ ਅਪਨੀ ਪਲੀ ਗੀ ਲੋਈ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਮਝਿਥੈ ਅਪਨੀ ਸ਼ੰਖੇਦਨਾ
ਇਸ ਕਵਤਾ ਚ ਬਡੀ ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਕਨੈ ਤੁਆਖਦਾ ਏ। ਕਵਿ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਤਉਦੀ ਪਲੀ ਤਉਦੇ ਆਸਟੈ
ਅਰਥਾਤ੍ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਾ ਸ਼ੋਤ ਤੇ ਸਚਵਾ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਸਥਾਨ ਕਿਸ਼ ਏ -

ਪੈਹਲੇਂ ਕੇਹ ਹਾ ਏਹ ਘਰ ਮੇਰਾ, ਮਨ ਏਹ ਅਜ਼ ਬਚਾਰੈ,
ਜਦੁਧੈਂ ਦੀ ਤੁੰ ਘਰ ਆਈ ਦੀ, ਲੋਡ ਗੈ ਲੋਡ ਏ ਸਾਰੈ।
ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਫ਼ਬਰੀ ਬਿਚਵਾ, ਕਿਫ਼ਾਈ ਤੁੰਧੈਂ ਤਾਰੀ,
ਤੇਰੀ ਗੈ ਸੁਧ-ਬੁਧ ਨੈ ਰਾਨੀ, ਮੇਰੀ ਬਤ ਸੁਆਰੀ।

ਰੁਕਖੀ ਮਿਸ਼ੀ ਭਲਿਧੇ ਲੋਕੇ, ਖਾਇਧੈ ਦਿਨ ਗਜ਼ਾਰੇ,

ਜਦੁਧੈਂ ਦੀ ਤੁੰ ਘਰ ਆਈ ਦੀ, ਲੋਡ ਗੈ ਲੋਡ ਏ ਸਾਰੈ। - ਪ੃ਥੀ 23

ਸ਼੍ਰੀ ਮਨੁਗਵਦ ਗੀਤਾ ਗੀ ਮਲਾਇਧੈ ਸਾਫੇ ਸ਼ਾਸ਼ਵੇਂ ਤੇ ਆਧੁਨਕ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕੇ, ਬਿਚਾਰਕੇਂ ਤੇ ਚਿੱਨਕੇ ਮਾਹਨੂ
ਮਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਨੇਕਾਂ ਬਾਖਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਿਤੀ ਦਿਧਾਂ ਨ। ਕਵਿ ਕੇਸਰ ਹੋਰੋਂ ਬੀ ਅਪਨੀ 'ਮਨ' ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਕਵਤਾ ਚ ਮਨੈ
ਸੱਖਿਸ਼ ਪਰ ਸਾਰ ਗਰਭਤ ਤੇ ਪਤੇ ਆਹਲੀ ਤੇ ਕਨੈ ਖੁਬਸੂਰਤ ਤਸ਼ਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੇ ਏ : -

ਹਿਰਣੈਂ ਆਂਗਰ ਦੌਡਾ ਜੰਦਾ ਏ, ਭਲੇਅਾਂ ਬੇਲਗਾਮ,

ਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹਾਡਾ ਦੋਸ਼ ਮਿਤਰ ਨਾਂ ਚਾਚਾ ਨਾਂ ਮਾਮਾਂ।

× × × × ×

ਨਹਾਡੀ ਪੀਡੁ ਸਦਾ ਗੈ ਸਜਰੀ, ਹਰ ਇਕਕ ਤਾਂਹਾ ਕੁਆਰੀ,

ਆਪ ਮੁਹਾਰੈ ਮਡਾ ਏਹ ਕੇਸਰ, ਅੰਮਰ ਭੈ ਡੋਆਰੀ॥ - ਪ੃ਥੀ 29

ਸਹਾਡੇ ਸਮਾਜ ਚ ਫੈਲੀ ਦੀ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਮਲਾਮਤ ਦੇ ਖੁਲਾਫ ਕਵਿ ਦਾ ਜਬਰਦਸ਼ ਰੋਹ ਤੇ ਆਕ੍ਰਾਸ

। ਓਹ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਨਸ਼ਾ ਭਾਏ ਕੁਸੈ ਬੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੋਏ ਏਹ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਗੀ ਫੂਕੀ ਰਖਦਾ

। ਨਸ਼ੇ ਆਹਲੇ ਮਾਹਨੂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਤੇ ਸੰਕਟ-ਗ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸਥ ਥਮਾਂ ਬਿੰਡੀ

ਲਲ ਏਹ ਜੇ ਨਸ਼ੇ ਆਹਲੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਚ ਨਾਂ ਕੋਈ ਇੱਜਤ ਹੋਂਦੀ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਖਾਸ ਪੁਛ਼-ਗਿਛ਼ -

"ਤਨ ਏ ਖੀਰ ਫਕੋਈ ਜਾਨਾ,

ਕੀ ਫਿਡ੍ਡ ਏ ਪੈਹਲੇਂ ਫੂਕੈ ਦਾ,

ਏਹ ਦਡਾ ਏ ਛਾਤੀ ਬਜੜੈ ਦਾ,

ਤੇ ਸਪੈਂ ਆਂਗਰ ਸੂਕੈ ਦਾ।"

× × × ×

ਟਬਰ ਸਾਰਾ ਏ ਸੈਹਮੈਂ ਦਾ,

ਤੇ ਲਾਡੀ ਤਰਲੇ ਪਾਂਦੀ ਏ।

ਅੰਢ ਗੁਆਂਢ ਏ ਮੌਜੂ ਕਸਦਾ,

ਇੱਜਤ ਬੀ ਫਰਲਾਂਦੀ ਏ। - ਪ੃ਥੀ 33

ਕਵਿ ਅਪਨੀ - 'ਚਿੱਤ-ਚੇਤੇ' ਕਵਤਾ ਚ ਅਪਨੇ ਬਚਪੁਨੇ ਤੇ ਬੀਤੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚੇਤੇਂ ਗੀ ਬਡੇ
ਸਾਬਦ - ਚਿਤ੍ਰਾਤਮਕ ਢੰਗ ਕਨੈ ਚਿੱਤਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬਚਪੁਨੇ ਦਿਧਾਂ ਖੇਡਾਂ, ਸੁਨੀ
ਦਿਧਾਂ ਕਤਥਾਂ-ਕਹਾਨਿਧਾਂ ਸਥ ਇਧਾਂ ਚੇਤੈ ਔਂਦਿਧਾਂ ਨ ਜਿਧਾਂ ਕਲਲੇ ਦਿਧਾਂ ਹੋਨ -

'ਗੁਲੀ ਤੇ ਡੰਡਾ ਬੀ ਖੇਡੇ ਬਥੇਰੇ,
ਨਿਕਖਰ ਜੇ ਪੇਈ ਤਾਂ ਅਤਥਰੂਂ ਕੇਰੇ।

× × ×

ਚੇਤਾ ਮੰਨੀ ਹਰ ਇਕ ਮੇਰੀ ਸ਼ਤਾਨੀ,
ਇਧਾਂ ਬਿੜੋਂਦਾ ਜੇ ਕਲਲੈ ਦੀ ਕਹਾਨੀ।

× × ×

ਸ਼੍ਕੂਲੈ ਚ ਫੈਸ਼ੈ ਦੇ ਤੱਥ ਖੱਡੋਨਾ,

ਅਤਥਰੂਂ ਅਪਨਾ ਮੂਹ ਫ਼ਹੀ ਧੋਨਾ।

ਮਾਸਟਰੈ ਸ਼ਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੀ ਜਿੰਦ ਬਚਾਨੀ,

ਇਧਾਂ ਬਿੜੋਂਦਾ ਜੇ ਕਲਲੈ ਦੀ ਕਹਾਨੀ॥ - ਪ੃ਥੀ 65

ਅਜ਼ ਦੇ ਸਮਾਜ ਚ ਦੌਹਰੇ ਚਰਿਤਰ ਆਹਲੇ ਮਾਹਨੁਏਂ ਦਿਧਾਂ ਚਾਲੇਂ ਤੇ ਹਰਕਤੋਂ ਦਾ ਕਵਿ ਇਧਾਂ
ਚਿੱਤਰਨ ਕਰਦਾ ਏ ਜੇ ਸੇਈ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਕਵਿ ਗੀ ਇਧੈ ਨੇਹ ਲੋਕੇ ਕਨੈ ਕੇਈ ਬਾਸਤੇ ਪੇਦੇ ਹੋਨੇ ਨ ਜਿਸ
ਕਨੈ ਤੁਸੀਂ ਮਤੇ ਕੌਡੇ ਅਨੁਭਵ ਹੋਏ ਦੇ ਨ। ਕਵਿ ਅਪਨੀ 'ਪੰਜਾ' ਸ਼ੀਰ਷ਕ ਕਵਤਾ ਚ ਆਖਦਾ ਏ
ਜੇ ਸ਼ਵਾਰੀ ਤੇ ਚਾਪਲੂਸ ਲੋਕ ਅਪਨਾ ਤਲ੍ਹੂ ਸਿਦਧਾ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਕੇਈ ਕਿਸਮੋਂ ਦੇ ਹਰਕੇ ਅਖ਼ਤਾਰ ਕਰਦੇ
ਨ। ਜਿਸ ਕੋਲਾ ਤਨੇ ਗੀ ਕੋਈ ਗੰਗ ਹੋਏ ਜਾਂ ਜਿਸ ਕੋਲਾ ਤਨੇ ਅਪਨਾ ਕਮਮ ਕਢਾਨਾ ਹੋਏ ਤਥ ਦਿਧਾਂ
ਸਿਫਤਾਂ ਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮੋਂ ਦਿਧਾਂ ਚਾਪਲੂਸਿਆਂ ਕਰਨੇ ਕੋਲਾ ਜਾਰੀ ਬੀ ਪ੍ਰਹੇਜ ਨੇਈ ਕਰਦੇ ਤੇ ਜਿਸਲੈ ਅਪਨਾ
ਕਮਮ ਜਾਂ ਮਤਲਬ ਨਿਕਲੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਊ ਕੁਨ ਤੇ ਤੁੰ ਕੁਨ ਮੁਹਾਰੇ ਗੀ ਚਰਿਤਾਰਥ ਕਰਿਧੈ ਕਨਾਰਾ
ਗੈ ਨੇਈ ਕਰੀ ਲੈਂਦੇ ਬਲਕੇ ਜਾਨ ਪਨਾਨ ਬੀ ਭਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨ। ਕਵਿ ਇਧੈ ਨੇਹ ਲੋਕੇ ਦਾ ਬਡਾ ਗੈ ਯਥਾਰਥ
ਚਿੱਤਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਆਖਦਾ ਏ -

ਜੇਹਡਿਧਾਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨੇਈ ਹੁੰਦਿਧਾਂ, ਤੁਭੀ ਗਾਈ ਸਨਾਂਦੇ,
ਜੂਠੀ ਸਿਫਤਾਂ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰੀ, ਚਾਬੇ ਮਡੀ ਚਾਗਹਾਂਦੇ।

ਕਮਮੈ ਮਗਰਾ ਨੇਈ ਪਛਾਨਨ, ਪੁਟ੍ਠੀ ਮਾਰਦੇ ਬਾਜੀ,

ਹਤਥ ਮਲਾਨਾ ਛਿੰਡੈ ਰੌਂਹਦਾ, ਗਲਲ ਕਰਿਧੈ ਨੇਈ ਰਾਜੀ॥ - ਪ੃ਥੀ 71

ਕਵਿ ਇਨਦਰ ਜੀਤ ਕੇਸਰ ਗੀ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਕਨੈ ਬੀ ਬਡਾ ਲਗਾਵ ਤੇ ਪਾਵਰ ਏ। ਜਿਧਾਂ ਤਉਦੀ ਪੈਨੀ
ਨਜਰ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਚਕ਼ੁ ਅਪਨੇ ਚਾਰੈ ਪਾਸੈ ਘਟਨੇ ਆਹਲਿਧੇ ਘਟਨੇਂ ਗੀ ਤੇ ਸਮਸਥੇਂ ਗੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀ
ਵਿਲੋਲੇਧਾਤਮਕ ਕਸੌਟੀ ਪਰ ਪਰਖਨੇ ਦੀ ਸਮਰਥ ਰਖਦੀ ਏ ਠੀਕ ਤਾਂ ਗੈ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਦੇ ਹਰ ਤਤਵ ਗੀ
ਬੀ ਜਾਨਦੀ-ਪਨਾਨਦੀ ਏ। ਕਵਿ ਚਨ ਤੇ ਤਉਦੀ ਚਾਨਨੀ ਗੀ ਪਤਿ ਤੇ ਪਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕੇ ਕਨੈ ਚਿੱਤਰਤ
ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਤੁੰਦੇ ਰੋਮਾਂਟਕ ਦਕਖਣੀ ਬੀ ਬਡੀ ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਤੇ ਕਾਵਧਾਤਮਕ ਢੰਗ ਕਨੈ ਤੁਡਾਗਰ ਕਰਦਾ ਏ-

- 'जेहलमें दै कंडै ते तारें दी लोई,
चनै ने अड़ेओ चाननी ही ब्होई।
हस्सी-हस्सी मिलियै दमैं पसोते,
जेहलमें च मारे हे दौनीं जनें गोते।

× × ×

सारें दै सामनै ओ प्यार कियां करदे,
बदली ने काले-काले करी दित्ते परदे।
झुंड छूहता चनै ते चाननी संगोई,
चनै ने अड़ेओ चाननी ब्होई॥ पृ० 96

इस संक्षिप्त सर्वेखन कोला बी अस कवि इन्द्र जीत केसर दी रचना धर्मिता दे बारे च भाएं इक झालक गै दिक्खी- सकनेआं पर इस कोला बी एह अन्दाजा ते सैहज गै लगगी सकदा ऐ जे कवि केसर च इक जागरूक ते प्रबुद्ध ते मौलक कवि बास करदा ऐ जिसदी सिर्जना साढ़े मनै दे तारें गी स्पर्श करियै उंदे च इक नमीं हलचल पैदा करी दिंदी ऐ। इनें कवतें च इक नोखा पर सैहज प्रवाह ते सादापन ए सेही होंदा ऐ जे एह कवतां कवि दे हिरदे च आप मुहारियां फुट्टी दियां सीरां न तां गै इंदे च इक नोखा चमत्कार ते कशश ऐ। केइयें कवतें च अस उस सार्वभौमकता (universality) दे बी दर्शन करने आं जेहड़ी उनें गी चिरस्थायी बनने दी समर्थ दिंदी ऐ। जित्थें इंदे च डोगरी दे स्वात्म दे अनुरूप सरल छंदें दा प्रयोग होए दा ऐ उत्थें अलंकारें ते प्रतीकें इन्दे च उन्ना गै थाहर हासल कीते दा ऐ जिन्ना कवता च चमत्कार पैदा करने आस्तै उंदी लोड़ ही।

कवि दी भाशा ठेठ डोगरी ऐ ते उसदे च सभावक सरोखड़पन ऐ। अप्रसिद्ध शब्दे दा प्रयोग कुतै-कुतै उथें गै होए दा ऐ जित्थें छंद पूर्ति आस्तै उंदी मती लोड़ ही।

डोगरी हिंदी शब्दकोश

मुल्ल : 200 रपेड

(लेखकें ते रिसर्च स्कालरें आस्तै 50% रिआत)

viii+778 सफे

मिलने दा पता :-

अतरिक्त सचिव, जे. एंड. के. अकैडमी ऑफ आर्ट
कल्चर एंड लैंग्वेजिज़, केनाल रोड, जम्मू-180 001

फोन : 577643, 579576